

CLAUZELE CONTRACTUALE EXONERATOARE ȘI LIMITATIVE DE RĂSPUNDERE ÎN DREPRUL COMERȚULUI INTER- NAȚIONAL

Aurel BĂIEȘU

doctor în drept, conferențiar universitar (USM)

CONTRACT CLAUSES REGARDING THE EXEMPTION AND THE LIMITATION OF LIABILITY IN THE INTERNATIONAL TRADE LAW

The contract freedom leads to a wide range of liability related clauses in the international commercial contracts, created in function of the respective economic power and and negotiations skills of the parties. Legislators all over the world have made active interventions in the field of this kind of clauses; judges have been found in all jurisdictions to declare liability related clauses unenforceable, on the basis of mandatory provisions of law. In the present article we have analyzed the specific features, the typology and the conditions of the validity of the contract clauses regarding the exemption and the limitation of liability for breach of the contract in various legal systems and instruments of uniform law.

ДОГОВОРНЫЕ УСЛОВИЯ ИСКЛЮЧАЮЩИЕ И ОГРАНИЧИВАЮЩИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В МЕЖДУНАРОДНОМ КОММЕРЧЕСКОМ ПРАВЕ

В международных коммерческих контрактах, в силу принципа свободы договоров, создается большое разнообразие условий об ответственности, в зависимости от соответствующего экономического потенциала договаривающихся сторон и их умения вести переговоры. Законодатели разных стран активно вмешиваются в эту область; судьи в различных правовых системах, на основании императивных норм, зачастую признают такие условия недействительными. В настоящей статье проанализированы характерные черты, основные виды и условия действительности договорных условий исключающих и ограничивающих ответственность в различных правовых системах и международно-правовых актах.

Considerații generale. În virtutea principiului libertății contractuale, părțile pot atât să determine conținutul obligațiilor lor, cât și să cadă de acord asupra consecințelor neexecutării acestora. Astfel, părțile pot stipula clauze contractuale care limitează sau exclud total aplicarea sancțiunilor care ar fi, în mod normal, aplicabile pentru neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor contractuale.

În pofida rezervelor și criticilor pe care le suscită, clauzele limitative și exoneratoare de răspundere sunt valabile și eficiente. Ele se întâlnesc în cele mai diferite categorii de contracte: în contractele civile și în cele comerciale, în contractele interne și în cele internaționale. Aceste clauze sunt recunoscute pe larg de sistemele juridice naționale și de instrumentele de drept uniform¹, fiind utilizate abundant în practica afacerilor internaționale.

O întreprindere care livrează mărfuri sau prestează servicii se confruntă cu riscuri importante, atunci când fabricarea mărfii poate fi defectuoasă sau când

întreprinderea nu este în măsură să presteze serviciile conforme. Sancțiunile care pot fi aplicate întreprinderii îi pot cauza cheltuieli considerabile, deseori proporționate în raport cu gravitatea încălcării precum și cu interesul său economic în contractul dat, având în vedere că multe sisteme juridice consacră regula reparării integrale a prejudiciului pentru orice încălcare, fie și neînsemnată. În contractele internaționale aceste pericole sunt agravate de riscurile sporite ce sunt aferente operațiunilor de comerț internațional, precum și de necunoașterea sau cunoașterea mai puțin temeinică a prevederilor legislațiilor străine care guvernează răspunderea contractuală. În aceste condiții, limitarea răspunderii prin clauze contractuale prezintă avantaje considerabile.

Uneori clauzele vizate au ca obiect eliberarea totală de răspundere a debitorului pentru neexecutarea sau executarea neconformă a obligațiilor sale contractuale. De cele mai dese ori exonerarea de răspundere este numai parțială. De aceea se face distincție între clau-

zele ce exonerează de răspundere și cele care stabilesc anumite limite ale acesteia. Totuși această distincție este una relativă, întrucât o limită derizorie echivalează practic cu o exonerare. De aceea abordările acestor două tipuri de clauze sunt, în principiu, aceleași.

Clauzele exoneratoare și limitative coexistă cu alte clauze contractuale referitoare la răspundere, care uneori au scopuri similare. Astfel, clauzele examinate sunt învecinate cu clauzele penale. După cum se știe, clauzele penale stipulează plata unor sume de bani în cazul neexecutării obligațiilor contractuale; aceste clauze stabilesc suma fixă a daunelor-interese datorate în caz de neexecutare. Clauzele penale, de regulă, sunt stipulate în folosul creditorului, eliberându-l astfel de necesitatea de a dovedi existența sau întinderea prejudiciului. Spre deosebire de acestea, clauzele limitative servesc intereselor debitorului. Ele nu stabilesc suma reparației, ci, de regulă, un plafon maximal, sub care suma concretă a indemnizației încă urmează a fi stabilită.

De asemenea, clauzele limitative și exoneratoare sunt învecinate cu clauzele de forță majoră. Acestea din urmă prevăd exonerarea debitorului de răspundere atunci când executarea obligațiilor este imposibilă din cauza survenirii unor împrejurări ce nu îi sunt imputabile și care se caracterizează prin anumite trăsături, cum sunt irezistibilitatea, imprevizibilitatea etc.

La prima vedere distincția între clauzele de forță majoră și cele exoneratoare și limitative este destul de certă, întrucât acestea din urmă prevăd consecințele unei neexecutări imputabile debitorului, pe când clauzele de forță majoră reglementează consecințele neexecutării neimputabile. Totuși, uneori această deosebire este relativă. Este cazul sistemelor juridice de common law în care răspunderea fără culpă este consacrată ca principiu². Într-o atare ipoteză clauza de forță majoră joacă rolul unei clauze exoneratoare, deoarece ea îl eliberează pe debitor de răspunderea, care în mod normal ar trebui să survină.

Clauzele exoneratoare. O clauză exoneratoare (exemption, exclusion or exculpatory clause – engl., clause exonératoire – fr., Haftungsabschluss-klausel – germ.) este aceea care are ca scop de a exclude orice răspundere a debitorului, care îl privează pe creditor de dreptul de a cere repararea prejudiciului în cazul neexecutării obligației de către debitor³.

Clauzele exoneratoare se întâlnesc în practică mai rar decât cele limitative, fiind adesea criticate, în special din rațiuni morale și ideologice. A autoriza părțile contractului să stipuleze că debitorul nu va purta răspundere pentru neexecutarea obligațiilor sale ar putea echivala indirect cu admiterea ca acesta să nu își execute obligațiile și, prin urmare, să nu se considere legat prin contract. Asemenea clauze, deci, ar fi contrare principiului forței obligatorii a contractului. Din ace-

te considerente jurisprudența franceză, de exemplu, a refuzat mult timp să recunoască validitatea acestor clauze. Totuși, ținând cont și de alte opinii, jurisprudența a evaluat treptat în sensul admiterii lor. Unul din argumente în favoarea recunoașterii lor este acela că, în virtutea principiului libertății contractuale, voința părților este suverană, sub rezerva dispozițiilor imperative ale legii. Într-adevăr, principiul forței obligatorii a contractului se impune în măsura stipulațiilor liber acceptate de părțile contractului. Or, creditorul a acceptat clauza de neresponsabilitate a debitorului⁴.

Un exemplu de clauză exoneratoare este următorul: „termenul de livrare este indicat numai cu titlu indicativ și depinde de posibilitățile de aprovizionare. Întârzierea livrării în niciun caz nu justifică anularea comenzii și nicio cerere de plată a daunelor-interese. Nicio penalitate nu va putea fi aplicată în caz de întârziere, nici chiar atunci când debitorul va fi pus în întârziere”.

Într-un alt exemplu un auditor evită să își asume răspunderea ce poate rezulta din necunoașterea unei legislații străine: „orice răspundere a auditorului ce poate surveni din nerespectarea legislației străine este exclusă, cu excepția cazului în care auditorul este obligat printr-un mandat, în executarea căruia cunoașterea legislației străine îi este cerută expres.”

Clauzele limitative. O clauză limitativă (clause limitative – fr., clause limiting liability - engl., Haftungsbergengzungsklausel – germ.) este aceea care nu exclude totalmente răspunderea, ci doar restrânge condițiile sau efectele acesteia⁵. În practica internațională au fost elaborate diferite tehnici de formulare a acestora, care vor fi examinate în continuare.

Clauzele limitative de răspundere pot fi grupate în două categorii, în funcție de aceea dacă restrâng: a) condițiile răspunderii, sau b) efectele acesteia.

a) Există diferite tehnici de restrângere a condițiilor răspunderii. Astfel, prin înțelegerea părților, răspunderea poate fi redusă în raport cu cea care este prevăzută în dreptul comun. De pildă, profesioniștii diminuează intensitatea obligațiilor, făcând referințe la „uzanțele ramurii comerciale”, la „regulile profesiei” etc. Iată două exemple:

„Consultantul va depune diligența necesară în vederea prestării serviciilor sale în corespundere cu cerințele obișnuite pentru categoria serviciilor la care s-a angajat.”

„X va executa prestațiile sale în conformitate cu uzanțele în vigoare în ramura transportului maritim internațional”.

Profesionistul care face referință la uzanțele ramurii comerciale se asigură astfel că nu i se va cere ceva ce depășește metodele obișnuite de lucru. Este necesar de menționat că astfel de stipulații contractuale con-

stituie clauze limitative de răspundere numai în cazul în care uzanțele în cauză conțin cerințe mai tolerante în raport cu dreptul comun. Însă, deseori, uzanțele comerciale, din contra, impun profesionistului cerințe mai riguroase decât cele prevăzute de dreptul comun.

De asemenea, constiuie clauză limitativă de răspundere stipulația prin care o obligație de rezultat se transformă într-o simplă obligație de mijloace. De exemplu, un transportator se obligă doar să depună toată diligența pentru a aduce marfa la destinație; un inginer-consultant se obligă să depună toate eforturile pentru executarea prestațiilor, atunci când, în mod normal, el ar trebui să asigure un anumit rezultat.

În sistemele juridice în care se face distincție între obligațiile de mijloace și cele de rezultat⁶ limitarea răspunderii debitorului se poate face prin deplasarea sarcinii probei. Astfel, într-o obligație de rezultat răspunderea debitorului survine din simplul fapt al neexecutării obligației sale, fără ca creditorul să fie ținut să dovedească culpa debitorului. Acesta din urmă trebuie să dovedească cauza străină pentru a se exonera de răspundere. Prin urmare, în cazul în care o obligație de rezultat nu este executată, sarcina probei incumbă debitorului și nu creditorului. Într-o atare ipoteză, clauza de limitare a răspunderii poate deplasa sarcina probei, în sensul că creditorul unei obligații de rezultat este ținut să dovedească neexecutarea culpabilă din partea debitorului, cum ar fi cazul unei obligații de mijloace.

Este cunoscut faptul că răspunderea are limite temporale. Însăși insituația prescripției extinctive constituie o limitare legală a răspunderii; în afara termenului stabilit prin lege creditorul nu mai poate cere în fața instanței răspunderea debitorului. Termenele legale pot fi scurtate prin înțelegerea părților, în măsura în care legea nu se opune acestui lucru; debitorul în așa mod poate limita răspunderea sa în raport cu prevederile dreptului comun.

b) Limitarea răspunderii poate avea loc și pe calea limitării efectelor ei. În această ipoteză problema se pune în felul următor: în cazul în care este stabilit că debitorul trebuie să poarte răspundere, până unde se întinde aceasta?

Un procedeu utilizat frecvent este stabilirea unei sume limite, unui plafon, în afara căruia debitorul nu va mai răspunde. Acest plafon poate fi stabilit într-o valoare absolută; de exemplu: „*răspunderea totală a Companiei X pentru neexecutarea obligațiilor sale nu va depăși ... Euro*”.

Deseori plafoanele se referă la o măsură mai obiectivă a interesului debitorului în executarea prestației, de exemplu, la pețul contractului. Astfel, într-un contract de prestări de servicii de audit răspunderea companiei de audit poate fi limitată la suma onorariilor plătite.

Un alt procedeu constă în excluderea unor categorii de prejudicii. Astfel, neexecutarea obligațiilor contractuale poate cauza atât prejudicii directe cât și indirecte⁷, acestea din urmă putând fi foarte importante în raport cu interesele contractuale ale părților. Întrucât soluțiile de drept comun în diferitele sisteme juridice pot genera incertitudini, contractanții tind să evite repararea eventualelor prejudicii indirecte.

Uneori aceste clauze fac referire abstractă la prejudiciile indirecte, ca în exemplul următor: „*răspunderea părților nu va acoperi prejudiciile speciale, nemateriale, incidente sau indirecte*”. În alte cazuri, pentru a evita dificultățile de interpretare, contractanții încearcă se enumere, cu titlu indicativ, acele categorii de prejudicii indirecte care nu vor fi acoperite de răspundere. În special, părțile se referă de obicei la pierderea beneficiilor, costul livrării de substituie, prejudiciile cauzate altor bunuri decât produsele livrate și recursurile terților.

O altă problemă tipică care se pune în legătură cu răspunderea contractuală este de a ști dacă debitorul este ținut la repararea prejudiciilor imprevizibile⁸. Deși în multe sisteme juridice naționale și instrumente de drept uniform repararea prejudiciului indirect este exclusă prin normele dreptului pozitiv, pentru a evita eventualele incertitudini, contractanții preferă să stipuleze expres acest lucru în contract: „*în cazul în care una din părți este ținută la plata daunelor-interese, acestea nu vor depăși mărimea prejudiciilor pe care partea vinovată putea să le prevadă la momentul încheierii contractului.*”

Validitatea clauzelor exoneratoare și limitative de răspundere. Cu toate că diferitele sisteme juridice naționale și instrumentele de drept uniform recunosc, în principiu, validitatea clauzelor examinate, acestea nu pot să-și producă efectele într-un mod absolut și necondiționat. În cazuri extreme aceste clauze ar putea permite debitorului să se angajeze să execute obligațiile și în același timp să-l elibereze de orice sancțiuni în caz de neexecutare. Pe de altă parte, se poate întâmpla ca cocontractantul să nu fi consimțit real acestor clauze, să nu fi înțeles sensul acestora sau consecințele aplicării lor. De aceea sistemele juridice naționale, fie prin lege fie în baza jurisprudenței, au instituit mecanisme de control asupra clauzelor examinate. Altfel spus, în virtutea principiului libertății contractuale, clauzele exoneratorii și limitative de răspundere sunt a priori valabile, însă validitatea lor este afectată de numeroase restricții.

Este important de remarcat că în dreptul comparat regimul clauzelor exoneratorii și limitative de răspundere este departe de a fi armonizat. De aceea participanții la raporturile comerciale internaționale, înainte de a insera asemenea clauze în contractele lor,

trebuie să se informeze asupra principiilor dreptului aplicabil contractului în cauză, care vor governa statutul acestor clauze. În continuare vom examina cele mai răspândite restricții care afectează validitatea clauzelor exoneratorii și limitative de răspundere în diferite sisteme legislative și în instrumentele de drept uniform, precum și problemele de drept internațional privat care se ridică în legătură cu redactarea și aplicarea acestor clauze.

În majoritatea sistemelor juridice naționale s-au cristalizat anumite condiții de validitate a clauzelor examinate în funcție de așa criterii ca: a) obligația eludată, b) gravitatea culpei, c) natura prejudiciului și d) calitatea părților.

a) În ceea ce privește *obligația eludată*, clauza nu poate să se refere la obligația *esențială* sau *fundamentală* a contractului, deoarece în acest caz contractul va fi lipsit de substanța sa: vânzătorul nu se poate exoneră de obligația de a furniza bunul vândut, locatorul – bunul închiriat, antreprenorul – de a executa lucrarea la care s-a angajat etc. Obligația poate fi esențială prin natura sa, altfel spus să obțină acest caracter în virtutea locului determinant pe care o ocupă în contract, sau prin voința părților, chiar dacă în mod obiectiv această obligație ar fi calificată ca una accesorie.

Într-o decizie dezbătută pe larg în literatura de specialitate franceză („Chronopost” din 22.10.1996), Curtea de casație a Franței a statuat că este reputată nescrisă clauza ce limita răspunderea societății Chronopost pentru întârzierea livrării unei comunicări poștale. Obligația pe care și-a asumat-o clientul de a plăti o sumă mai mare decât cea obișnuită își găsea cauza în obligația transportatorului de a livra comunicarea poștală cu celeritate, într-un termen scurt, acesta fiind determinant pentru consimțământul clientului. De aceea clauza litigioasă ce reducea practic la nimic indemnizarea transportatorului în caz de întârziere submina însăși cauza angajamentului clientului și așteptările lui legitime⁹.

Prin urmare, obiect al clauzelor exoneratorii și limitative de răspundere pot fi numai obligațiile accesorii, secundare (garanții, termene, sarcina reparației bunurilor etc.)¹⁰. De altfel, nu este întotdeauna ușor de a face o distincție fermă între obligațiile esențiale și cele accesorii. De exemplu, o problemă disputată în jurisprudența franceză este una ce se referă la contractul de locațiune. Locatorul trebuie să pună la dispoziția locatarului un bun, însă obligația de a efectua reparația indispensabilă pentru ca bunul să fie utilizabil, este una accesorie sau face parte din obligația esențială?¹¹

În *common law* al Angliei o perioadă de timp îndelungată jurisprudența a considerat că o clauză exoneratorie sau limitativă de răspundere este inefficientă

în caz de *fundamental breach of the contract* (încălcare fundamentală a contractului): clauza nu putea produce efecte dacă ea acoperea o neexecutare care atenta la „rădăcina contractului” (go to the root of the contract)¹². Însă în 1977 Legea privind clauzele contractuale abuzive (Unfair Contracts Terms Act, în continuare – UCTA) a introdus alte criterii: clauzele exoneratorii și limitative de răspundere pot fi nevalabile per se (datorită unor caractere intrinseci), sau valabile în măsura în care sunt rezonabile. Trebuie de menționat că regulile instituite de UCTA nu se limitează doar la clauzele contractuale abuzive, care nu au fost negociate individual (despre aceste clauze, a se vedea *infra*). Astfel, UCTA invalidează unele genuri de clauze reieșind din natura lor (de exemplu, limitările de răspundere pentru deces sau prejudiciu corporal cauzat prin neglijență în exercițiul activității comerciale) și declară alte categorii de clauze ca fiind valabile cu condiția ca acestea să fie rezonabile (de exemplu, limitările răspunderii vânzătorului dacă mărfurile nu sunt de calitate corespunzătoare), indiferent de faptul dacă clauzele evocate au fost sau nu negociate între părți. În domeniile ce nu sunt acoperite de legea în cauză, la acestea atribuindu-se și majoritatea contractelor internaționale, Camera Lorzilor a instituit o regulă de interpretare, potrivit căreia o clauză exoneratorie nu se aplică, în mod normal, atunci când există o neexecutare a unei clauze esențiale, o neexecutare esențială sau chiar și o neexecutare serioasă¹³.

b) În ceea ce privește *gravitatea culpei*¹⁴, în multe sisteme legislative eficiența clauzelor exoneratoare și limitative de răspundere este paralizată în prezența culpei dolosive (dolului), căreia îi est deseori asimilată culpa gravă. Într-adevăr, a admite eficiența clauzei exoneratoare sau limitative de răspundere în prezența dolului debitorului ar însemna ca acesta să fie autorizat să nu execute deliberat angajamentul care și l-a asumat. Cît privește culpa gravă, scopul acestei restricții este de a sancționa comportamentul neintenționat, dar care denotă o deosebită neglijență a debitorului. În dreptul francez, această soluție este deja tradițională, fiind afirmată în calitate de principiu în numeroase hotărâri judecătorești¹⁵. În dreptul german, în art. 11 al. 7 al Legii privind condițiile generale din 09.12.1976 se prevede că orice excludere sau limitare a răspunderii pentru prejudiciul rezultat din încălcarea contractului, cauzată intenționat sau din neglijența grosolană a debitorului, a reprezentantului său legal sau a prepușilor săi, este nulă¹⁶.

c) În ceea ce privește *natura prejudiciului*, se consideră de ordine publică obligațiile de securitate în privința integrității corporale; corpul uman nu poate fi obiect al contractelor. În *common law* această soluție este consacrată în UCTA¹⁷. În dreptul francez,

principiul referitor la obligația de securitate este formulat chiar mai larg, fără a se limita doar la prejudiciile corporale: potrivit art. 1386-15 C. Civ., „clauzele care urmăresc să înlăture sau să limiteze răspunderea pentru faptul produselor defectuoase sunt interzise și sunt reputeate nescrise.” În dreptul european, Directiva din 05.04.1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii declară nule clauzele ce exclud sau limitează răspunderea profesionistului în cazul morții consumatorului sau prejudiciul corporal cauzat acestuia (Anexa, art. 1a)¹⁸.

d) În ceea ce privește *calitatea părților*, regimul clauzelor examinate depinde de faptul dacă părțile contractului sunt profesioniști sau neprofesioniști, comercianți sau necomercianți. În multe sisteme juridice, legea sau jurisprudența declară nule clauzele exoneratoare sau limitative de răspundere inserate în contractele încheiate între consumatori și profesioniști. În acest context, vom menționa, mai întâi, două directive europene importante, care au impus statelor membre apropierea tratamentului acestui gen de clauze.

Directiva din 05.04.1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (citată mai sus) califică drept abuzive clauzele care nu au fost obiectul unor negocieri individuale, care, „contrar cerințelor buneii credințe”, crează „în detrimentul consumatorului un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților ce rezultă din contract” (art. 3.1). Statele membre trebuie să prevadă că asemenea clauze nu leagă consumatorii (art. 6). O anexă la directivă conține o listă indicativă dar nu exhaustivă a clauzelor care pot fi declarate abuzive, printre care se numără și unele tipuri de clauze limitative și exoneratoare de răspundere.

Directiva din 25.05.1999 privind unele aspecte ale vânzării și ale garanțiilor bunurilor de consum¹⁹ prevede că „clauzele contractuale sau acordurile încheiate cu vânzătorul, înainte ca defectul de conformitate să fie adus în atenția acestuia și care înlătură sau limitează direct sau indirect drepturile ce rezultă din prezenta directivă” (în special garanția conformității) nu îl leagă pe consumator.

În unele țări clauzele studiate sunt reglementate de dispozițiile legale în materia condițiilor generale, clauzelor standardizate și celor abuzive. Astfel, în Franța asemenea dispoziții sunt cuprinse în Decretul din 24.03.1978²⁰, în Germania – în Legea privind condițiile generale din 09.12.1976²¹, în Anglia – în UCTA²². Aceste reglementări a trebuit, eventual, să fie ajustate la dispozițiile directivelor europene citate mai sus.

Numeroase dispoziții privind controlul asupra clauzelor exoneratoare și limitative de răspundere, în funcție de calitatea părților, sunt cuprinse în reglementările naționale în materia diferitelor contracte speciale: vânzare-cumpărare, transporturi, construcții etc.

În materie de vânzări vom cita, în special, Codul Comercial Uniform (Uniform Commercial Code) al SUA; §2-316 prevede posibilitatea excluderii sau limitării garanțiilor bunului vândut dar numai în măsura în care acest lucru este rezonabil. § 2-719 stipulează dreptul părților de a modifica sau limita remediile în caz de neexecutare a contractului prevăzute de prezenta lege, în special mărimea daunelor-interese. Însă în cazul în care clauza, care modifică sau limitează remediile prevăzute de lege, este nerezonabilă (*unconscionable*), aceasta va fi nulă.²³

În Franța, validitatea clauzelor referitoare garanția viciilor ascunse și răspunderea pentru neconformitate în contractul de vânzare-cumpărare, în virtutea unei jurisprudențe clasice, depinde de calitatea vânzătorului. Dacă vânzătorul este neprofesionist, el nu va putea invoca clauza care exclude sau limitează garanția sa, atunci când cumpărătorul va demonstra rea credința vânzătorului, adică cunoașterea viciului la momentul încheierii contractului. Dacă vânzătorul este profesionist, rea credința lui se prezumă și nicio clauză care exclude sau limitează garanția viciilor ascunse nu va fi eficientă. În plus, în cazul în care cumpărătorul este consumator, acesta din urmă este protejat contra unei asemenea clauze abuzive prin art. R.132-1 al Codului consumului (*Code de la consommation*), care interzice clauzele care au ca obiect sau ca efect de a suprima sau a reduce dreptul la repartitie a neprofesionistului sau a consumatorului în caz de neîndeplinire de către profesionist a obligațiilor sale.

Situația este diferită atunci când ambele părți sunt profesioniști de aceeași specialitate; asemenea clauze sunt eficiente. În afară de aceasta, dacă clauza limitează răspunderea nu pentru viciile ascunse ci pentru neconformitatea mărfii, asemenea clauză este eficientă, indiferent de faptul dacă cumpărătorul este sau nu profesionist.²⁴

Dreptul transporturilor este de cele mai dese ori ostil clauzelor privind răspunderea. Principiul nulității acestor clauze se regăsește în majoritatea convențiilor internaționale în materie: art. 41 al Convenției relativă la contractul de transport internațional al mărfurilor pe șosele CMR, Geneva, 19.05.1956; art. 23 al Convenției pentru unificarea anumitor reguli privind transportul aerian internațional, Varșovia, 12.10.1929; art. 3 al. 8 al Convenției internaționale pentru unificarea anumitor reguli în materie de comasament, Bruxelles, 25.08.1924; art. 32 al Convenției privind transportul internațional de călători și art. 45 al Convenției privind transportul internațional de mărfuri, Berna, 09.05.1980. Aceste convenții, stabilind un regim imperativ atât pentru conținutul obligațiilor cât și pentru răspundere, au încercat să găsească soluții de compromis între interesele părților în cauză, de la

care, de regulă, nu se poate deroga prin contract. Iată un exemplu în acest sens: „orice clauză ce tinde să-l exonereze pe transportator de răspunderea sa sau să stabilească o limită inferioară celei stabilite în prezența Convenției este nulă și cu efect nul, însă nulitatea clauzei nu antrenează nulitatea contractului care rămâne supus dispozițiilor prezentei Convenții” (art. 23 al.1 al Convenției de la Varșovia).

Instrumentele de drept uniform. În ceea ce privește abordările consacrate în instrumentele de drept uniform, vom releva că, pe când Convenția de la Viena din 1980 asupra contractelor de vânzare internațională a mărfurilor nu conține prevederi exprese vis-à-vis de clauzele examinate, Principiile UNIDROIT referitoare la contractele de comerț internațional²⁵ (în continuare – Principiile UNIDROIT) și Principiile Dreptului European al Contractelor²⁶ (în continuare – Principiile DEC) cuprind articole special consacrate acestor clauze.

Principiile UNIDROIT tratează validitatea clauzelor exoneratoare și limitative de răspundere în termenii următori: „Clauza care limitează sau exclude responsabilitatea unei părți pentru neexecutare sau care permite părții să realizeze o executare substanțial diferită, decât ceea ce anticipa, în mod rezonabil, cealaltă parte, nu pot fi invocate dacă aceasta ar constitui o evidență inechitate, având în vedere scopul contractului.” (Art. 7.1.6).

Principiile UNIDROIT au reținut în calitate de criteriu de invalabilitate a clauzelor vizate noțiunea de „inechitate evidentă” care, la prima vedere, este una nouă în comparație cu cele cu care operează sistemele juridice naționale deja examinate. Totuși, în comentariile Principiilor UNIDROIT interpretarea regulilor evocate, se face în baza criteriilor cunoscute de sistemele juridice naționale. Astfel, se precizează că clauza poate fi inechitabilă prin sine, atunci când aplicarea ei ar aduce la un dezechilibru evident între prestațiile părților. De asemenea, se poate întâmpla ca debitorul să nu se poată prevala de clauză, chiar dacă ea nu este inechitabilă prin sine: de exemplu atunci când neexecutarea rezultă din comportamentul său manifest neglijent²⁷ (criteriul culpei care a fost examinat mai sus).

Principiile DEC, recurg la criteriul „bunei credințe”: „mijloacele acordate în caz de neexecutare pot fi excluse sau limitate, numai dacă invocarea excluderii sau limitării nu ar fi contrară exigențelor bunei credințe” (art. 8.109). Criteriul stabilit în art. 8.109 este asemănător cu cel din art. 4.110 – „Clauze abuzive care nu au fost obiectul unei negocieri individuale”, însă între aceste două articole există deosebiri substanțiale.

Art. 4.110 se aplică tuturor categoriilor de clauze care pot fi abuzive, cu condiția că ele nu au fost obiec-

tul unei negocieri individuale și folosește criteriul care constă în a stabili dacă în împrejurările în care contractul a fost încheiat, clauza crează un dezechilibru între drepturile și obligațiile părților în detrimentul părții afectate, contrar exigențelor bunei credințe. Art. 8.109 are o aplicare mai restrânsă, în sensul că se referă doar la clauzele ce exclud sau limitează răspunderea. Pe de altă parte, acest articol poate fi aplicat chiar și unei clauze care a fost obiectul unei negocieri individuale. Astfel, poate fi contrar bunei credințe de a invoca o clauză negociată individual, dacă partea, în favoarea căreia aceasta a fost introdusă, a fost de acord să facă numai unele cedări superficiale, iar cealaltă parte nu a avut altă alegere decât s-o accepte²⁸.

Drept internațional privat. În cazurile în care răspunderea este reglementată de convențiile internaționale care înlătură în mod imperativ orice derogare de la regimul pe care acestea îl instituie, cum este cazul transporturilor internaționale (a se vedea, supra), probleme privind determinarea legii aplicabile care va governa validitatea clauzelor privind răspunderea nu apar. Spre deosebire de convențiile evocate mai sus, Convenția de la Viena din 1980 asupra contractelor de vânzare internațională a mărfurilor exclude din domeniul său de aplicare validitatea contractului și a clauzelor sale (art. 4 a), lăsând soluționarea acestor probleme la latitudinea legislațiilor naționale²⁹.

Principiul care guvernează determinarea dreptului aplicabil raporturilor în cauză este cel al autonomiei voinței părților; potrivit art. 10 al Convenției de la Roma din 1980 asupra legii aplicabile obligațiilor contractuale, legea contractului guvernează și “consecințele neexecutării totale sau parțiale a obligațiilor, inclusiv evaluarea prejudiciului în măsura în care regulile de drept o guvernează”.

Prin urmare, validitatea unei clauze limitative sau exoneratoare de răspundere va fi apreciată, în principiu, potrivit legii contractului. Două ipoteze, însă ar putea afecta această regulă generală.

Prima este cea în care clauza litigioasă ar atenta la ordinea publică a forului. Curtea de Casație din Franța a casat o hotărâre în care nu s-a verificat dacă clauzele contractului privind răspunderea, guvernate de dreptul Belgiei, erau conform concepției franceze a ordinii publice internaționale³⁰.

A doua situație în care legea contractului ar putea fi înlăturată este atunci când clauza exoneratoare sau limitativă de răspundere ar contraveni regulilor imperative ale forului; potrivit Convenției de la Roma, dispozițiile acesteia “nu vor putea atenta la aplicarea regulilor legii țării judecătorului care reglementează imperativ situația, care nu ar fi legea aplicabilă contractului” (art. 7 § 2). Ca exemplu, este cazul legislației privind protecția consumatorilor. Astfel,

art. L. 135-1 al Codului consumului al Franței dispune ca reglementările acestui cod în materia clauzelor abuzive sunt aplicabile și atunci când “legea care guvernează contractul este a unui stat ce nu aparține Uniunii Europene, când consumatorul sau neprofesionistul își are domiciliul pe teritoriul unuia din statele-membre și când contractul îi este propus, este încheiat sau este executat în acest stat”³¹.

Observații finale. Diversitatea reglementărilor naționale și internaționale privind controlul asupra clauzelor exoneratoare și limitative de răspundere se bazează pe o idee comună, și anume – protejarea părții slabe a contractului. Deoarece acestui gen de clauze deseori îi sunt impuse de partea contractului care deține o poziție superioară, aplicarea lor poate cauza un dezechilibru contractual semnificativ. Această considerație implică reflecții asupra oportunității admiterii clauzelor exoneratoare și limitative de răspundere în contractele de adeziune. Însă, este necesar de relevat că pericolul abuzului în contractele de adeziune vine nu numai din partea clauzelor examinate, ci și din partea altor clauze care pot afecta partea slabă și că această problematică ține de o politică generală în materia contractelor de adeziune. Iată de ce Curtea de Casație a Franței nu a ezitat să sublinieze în repetate rânduri că clauzele privind exonerarea sau limitarea răspunderii, în sine, sunt perfect valabile: „nicio dispoziție legală nu interzice în mod general inserarea clauzelor limitative sau exoneratoare de răspundere în contractele de adeziune”³².

Preocuparea principală a legislației și a jurisprudenței este de a asigura ca aceste clauze să fi echitabile și rezonabile, validitatea lor fiind supusă transparenței, altfel spus, cunoașterii și acceptării lor de către creditorul victimă a neexecutării³³. O clauză de acest gen poate fi eficientă numai cu condiția realizării unui veritabil acord între părți, numai atunci când creditorul a acceptat-o în deplină luciditate și cunoștință de cauză, ceea ce presupune că el a fost informat în modul convenit despre existența și consecințele aplicării ei. Această tendință se observă în diferitele legislații naționale, în special în cele europene, care se află în proces continuu de armonizare și unificare.

Referințe bibliografice:

(Endnotes)

¹ G. Rouhette, I. de Lamberterie, D. Tallon, C. Witz, *Principes du Droit Européen du Contrat*, Société de Législation Comparée, Paris, 2003, p. 348 – 354.

² A se vedea: A. Băieșu, *Neexecutarea contractului în dreptul anglo-american*, Revista națională de drept, nr.3, 2007.

³ Ph. Le Tourneau, L. Cadiet, *Droit de la responsabilité et des contrats*, Dalloz Action, Paris, 2003, p.1126 și urm.

⁴ Pentru o analiză a evoluției jurisprudenței franceze, a se vedea: Ch. Larroumet, *Droit civil. Les obligations. Le contrat. T.III*, 5 édition, Ed. Economica, Paris, 2003, p.700 – 702.

⁵ M. Fontaine, F. De Ly, *Droit des contrats internationaux*, Bruylant, Bruxelles, Forum Européen de la Communication, Paris, 2003, p.387 și urm.

⁶ Referitor la distincția între obligațiile de mijloace și cele de rezultat, a se vedea: A. Băieșu, *Neexecutarea contractului în dreptul francez*, Revista națională de drept, nr. 1, 2007.

⁷ Referitor la distincția între prejudiciile directe și cele indirecte, a se vedea: A. Băieșu, *Caracterele prejudiciului cauzat prin neexecutarea contractului de comerț internațional*, Studia Universitatis, nr.6, 2007.

⁸ Referitor la distincția între prejudiciile previzibile și cele imprevizibile, a se vedea: *ibidem*.

⁹ Ph. Delebecque, D. Mazeaud, *Les clauses de responsabilité: clauses de non responsabilité, clauses limitatives de réparation, clauses pénales*, in *Les sanctions de l'inexécution des obligations contractuelles. Etudes de droit comparé*, sous la direction de M. Fontaine et G. Viney, Bruylant Bruxelles; LGDJ Paris, 2001, p. 378 – 380; A. Bénabent *Droit civil. Les obligations*, Editions Montchrestien, E.J.A., Paris, 1999, p. 264 -265.

¹⁰ L. Aynès, *Droit français*, in *Les clauses limitatives ou exonératoires de responsabilité en Europe*, L.G.D.J, Paris, 1991, p.10.

¹¹ L. Aynès, Ph. Malaurie, *Cours de droit civil. Les obligations*, 2 édition, ed. Cujas, Paris, 1990, p. 468 - 469.

¹² Despre fundamental breach of the contract, a se vedea: Cheshire, Fifoot and Furmston's *Law of Contract*, 12th edition, Butterworths, London, Dublin, Edinburg, 1991, p.539-546; A. Băieșu, *Neexecutarea contractului în dreptul anglo-american*, Revista națională de drept, nr.3, 2007.

¹³ G. Rouhette, I. de Lamberterie, D. Tallon, C. Witz, *op. cit.*, p. 352.

¹⁴ Pentru o analiză a diferitelor forme ale culpei, a se vedea: A. Băieșu, *Culpa – condiție a răspunderii contractuale: aspecte de drept comparat*, Revista de studii și cercetări juridice, nr. 1-2, 2007.

¹⁵ A se vedea: Ch. Larroumet, *op. cit.*, p. 703-705.

¹⁶ J. Schmidt-Salzer, *Introduction: conditions générales de contrats et clauses exonératoires de responsabilité en droit allemand*, in *Les clauses limitatives ou exonératoires de responsabilité en Europe*, L.G.D.J, Paris, 1991, p. 55-56, 73.

¹⁷ Cheshire, Fifoot and Furmston, *op. cit.*, p. 188-196.

¹⁸ *Journal Officiel*, 21.04.1993, L 95/29.

¹⁹ *Journal Officiel*, 07.07.1999, L 171/12.

²⁰ L. Aynès, *op. cit.*, p. 15-16.

²¹ J. Schmidt-Salzer, *op. cit.*, p. 43-76.

²² H. Beale, *Droit anglais*, in *Les clauses limitatives ou exonératoires de responsabilité en Europe*, L.G.D.J, Paris, 1991, p. 153-176.

²³ B. Stone, *Uniform Commercial Code in a nutshell*, 3rd ed., St. Paul, Minn., West Publishing Co, 1989, p.76-77.

²⁴ Ph. Delebecque, D. Mazeaud, *op. cit.*, p. 372, 384.

²⁵ UNIDROIT *Principles of International Commercial Contracts*, <http://www.org/english/principles/contracts/main.htm>.

²⁶ *Principles of European Contract Law*, <http://www.storme.be/PECL2en.html>.

²⁷ *Principes relatifs aux contrats du commerce international*, Rome, Unidroit, 1994, p. 173

²⁸ G. Rouhette, I. de Lamberterie, D. Tallon, C. Witz, *op. cit.*, p. 350-351.

²⁹ P. Lagarde, *Droit international privé*, in *Les clauses limitatives ou exonératoires de responsabilité en Europe*, L.G.D.J, Paris, 1991, p. 20 și urm.

³⁰ Ph. Delebecque, D. Mazeaud, *op. cit.*, p. 387.

³¹ *Ibidem*.

³² Ch. Larroumet, *op. cit.*, p. 701.

³³ G. Viney, *Rapport de synthèse*, in *Les clauses limitatives ou exonératoires de responsabilité en Europe*, L.G.D.J, Paris, 1991, p. 344-346.